

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 5 (7)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

5

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Minojiddinov A.A. Meva-sabzavot tarmog‘i korxonalarini boshqarishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish yo‘llari	8
Mirzayev A.T., Dilnozaxon M. O‘zbekistonda turizm marketingi samaradorligini baholash va uni takomillashtirishning integratsiyalashgan mexanizmi.....	12
Shavkatov A.Sh. O‘zbekistonda kichik biznes rivojlanishining institutsional va makroiqtisodiy asoslari.....	16
Махаммаджанов М.М. Инновационная трансформация банковского сектора Узбекистана: общесистемные тенденции и финансовые результаты.....	20
Sativaldiyeva G.X. IFRS 16 “Ijara” xalqaro standartiga muvofiq ijara hisobidagi o‘zgarishlar.....	24
Ismailov X.M. Aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta‘minlash metodologiyasini takomillashtirish masalalari.....	28
Yusubov I.I. Mintaqada iqtisodiyotni barqarorlashtirishda raqamli xizmatlarning rivojlanishi.....	32
Saidaxmedov N.X. Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoiyatini shakllanishi va rivojlanishining zamonaviy nazariyalari.....	35
Istamqulov D.Q., Danyarova F.B. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni takomillashtirish yo‘llari.....	40
Aipova I.I. Resurs samaradorligini baholashning nazariy usullari va ko‘rsatkichlari.....	43
Mirzaraximova A.A. Tijorat banklari tomonidan aloqa sohasini moliyalashtirish samaradorligini oshirish yo‘llari.....	49
Xalimirzaev A.A. Yer va suv resurslaridan samarali foydalanishda hududiy ixtisoslashuvning ahamiyati va iqtisodiy samaradorligi.....	53
Sidikov Z.A. Sirdaryo viloyatida sanoatlashtirish jarayonining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta‘siri.....	59
Usmanova N.Y. Raqamli iqtisodiyotda menejment qarorlarini qabul qilishda innovatsion texnologiyalarning roli.....	63
Ergashev R.X., Rajabaliyeva I.A. Transport-logistika infratuzilmasini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish.....	67
Raximova D.S. Barqaror restoran amaliyotlari: oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va qayta ishlashning innovatsion yondashuvlari.....	70
Narzullayeva X.A. Investitsiya muhiti jozibadorligini oshirishning xalqaro tajribalari.....	76
Muxitdinov Sh.Z. Kichik agrobiznes subyektlarida mahsulotlar eksportini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi omillar.....	84
No‘monov O.O‘. Agrotadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatiga ta‘sir etuvchi makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy omillarni kompleks baholash.....	88
Yeshimbetov U.X. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish.....	92
Raximova K.N. Tadbirkorlik sharoitida yashil biznesni tashkil etish va rivojlantirishining o‘ziga xos xususiyatlari	97
Хошимов П.З., Тўрахожайев Х.Х. Ислоний банкларнинг ишлаш тамойиллари ва ислон молия тизимининг Ўзбекистон иқтисодиётига таъбиқи.....	100
Sattarov R.A. An integrated methodological framework for evaluating and forecasting interregional economic cooperation: an input-output approach (evidence from Uzbekistan).....	107
Farmanov J.Z. Mintaqada asalarichilik ekotizimining tamoyillari va ekologik-geografik xususiyatlarini takomillashtirish	111
Qurbonov A.B. Janubiy iqtisodiy rayonda qishloq xo‘jaligi orxonlarining tarkibiy o‘zgarishi va agrar kooperatsiyani rivojlantirish yo‘nalishlari.....	114
Тоштемуров Т.Т. Ўзбекистонда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини кенгайтиришда солиқ механизмларида фойдаланиш масалалари.....	119
Arziyev M.A. O‘zbekiston iqtisodiyotini transformatsiyalash sharoitida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.....	122
Maxkamova S.Sh. Ekologik innovatsiyalar orqali yerni oqilona boshqarishning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	127
Olimova N.X. Yashil moliyalashtirishning rivojlanish tendensiyalari hamda hozirgi amaliyoti: milliy kontekst	137
Zaylobitdinova H.X. Davlat oliy ta‘lim muassasalarining tijorat faoliyatini samarali boshqarish strategiyalari.....	141
Komilov A.I. Evolution of the catering industry in the context of digital technologies.....	145

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

Sotvoldiyev N.N. Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mehnat bozoriga ta'sir etuvchi omillar.....	149
O'rinov A.A. Sanoat tarmoqlarining investitsion imkoniyatlarini barqarorlik indikatorlari asosida boshqarish mexanizmlari.....	154
Ahmadaliyeva R.A. O'zbekistonda xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish samaradorligi.....	158
Uzganbayeva D.T., Alimova Sh.F. The role of investment strategies in transforming small business entities into large corporate structures.....	162
Goziyev M.Sh., Abdufattoyeva M. Sun'iy intellekt asosida iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini oshirish.....	167
Qobilov H., Uzganbayeva D.T. O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy tadbirkorlikning ro'li: so'nggi yillardagi islohotlar sharoitida iqtisodiy o'sish va bandlikka qo'shayotgan hissi.....	170
Sotiboldiyeva R., Uzganbayeva D.T. O'zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishda moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati.....	174
Маматкулов З.Ш. Хизмат кўрсатиш фаолиятининг шакллантириш ва бошқаришда хориж тажрибаларидан самарали фойдаланишнинг инновацион йўналишлари.....	179
Shamsiddinov P., Uzganbayeva D.T. Iqtisodiyotning raqamlashtirishning afzaliklari va uning oqibatlari.....	185
Qosimov A.S. Jizzax viloyati mahallalarining qayta nomlanishi va demografik jarayonlar va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari.....	189
Qodirov A., Tulaganov E.J., Berdimurodov U.S. Inson kapitalini kapitalizatsiya qilish va samaradorligini oshirish.....	192
Saidkarimova M.I., Sobirov O.A. Sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish yo'llari.....	199
Saidova M.J. Sanoat transformatsiyasi sharoitida kichik biznes va tadbirkorlikning o'rni (Andijon viloyati misolida)	203
Юсупов А.С., Пардаев Х.Ф. Динамическое управление международным портфелем акций: механизмы ребалансировки и преимущества глобальной диверсификации в условиях волатильности валютных рынков.....	206
Burxonov J.X., Soliyev I.I. Mehnat bozorini tartibga solishda innovatsion yondashuvlarning xorij tajribasi tahlili.....	213
Xaitbaev J.O. Mintaqa iqtisodiyotini barqarorligini ta'minlashda suv resurslaridan foydalanishning ko'p omilli ekonometrik modellari.....	217
Saidov U.S. Kichik tadbirkorlik subyektlarida ekologik innovatsiyalarni rag'batlantirishning moliyaviy yo'nalishlari.....	221
Nurmaxanmadov N.B. Iqtisodiyotning ekologiyaga ta'sir moyilligining oshib borishi muammosi.....	224
Xudayberdiyev K. Davlat xaridlarida elektron platformalar faoliyatini optimallashtirishda sun'iy intellektga asoslangan moderatsiya mexanizmlarining roli.....	230
Xolxo'jayev E.G'. Davlat xaridini tashkil etishda elektron savdolardan foydalanish samaradorligi hamda imkoniyatlari tahlili.	234
Rustamova F.A. Qishloq joylarda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy samaradorligini baholash va uni oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	238
Ikromov A. Iqtisodiy jarayonlarni ekonometrik modellashtirishda integro-differensial tenglamalarning o'rni va ularni tadqiq etish.....	241
Sarimsakov B.R., Usmonov J.Q. Xorijiy mamlakatlarda inson kapitalidan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida samarali foydalanish tajribalari.....	245
Maraimov I.R. O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush farovonligini oshirish.....	251
Yusupov Sh.B. Xorazm viloyatida sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholash va oshirish yo'llari: 2020–2025 yillar tahlili va 2030 yilga prognoz.....	256
Chintemirova D.Sh. Hududlar kesimida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish tendensiyalari.....	260
Xusanova Z.R. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.....	265
Tajiboyev S.O., Gulimboyev S.I. Moliyaviy siyosatning investitsiya muhitiga ta'siri.....	270
Tajiboyev S.O. G'aznachilikda to'lovlarni amalga oshirish.....	275
Xaydarov M., Baxtiyorov I. Innovatsion iqtisodiyot g'oyalari va ularni oliy ta'lim tizimi orqali qo'llashning nazariy asoslari.....	279
Ким Т.В., «Зарубежный опыт развития циркулярной экономики и её роль в формировании ресурсосберегающей модели экономического развития».....	286

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” jurnali 5-son 2026 yil

Saydullayeva R.U. Analysis of financial efficiency and profitability in the green economy: the role of IAS and IFRS standards.....	292
Galatov A.A., Karimova G.A. O‘zbekistonda Islomiy moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi nobank tashkilotlar faoliyati va strategik boshqaruv tizimining tahlili.....	296
Tursunov F.U. Oliy ta‘lim sifati monitoringini takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari... ..	300
Yakhshiboev R.E. Retrieval-augmented generative AI for smart learning content.....	303
Ergashev S.A. Sanoat korxonalarini barqaror rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish: ilmiy-nazariy va amaliy asoslar.....	307
Абдуллаева Р.Ғ., Тажибаева Н.Ф. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларнинг устувор йўналишлари ва ривожланиш истиқболлари.....	311
Sayfullayev J. Why organizations struggle to implement green management practices: key barriers and practical solutions.....	316
Sirojiddinov K.I. Korxonaning raqobatbardoshligini baholash usullari.....	319
Ibraximov X.S. Mintaqalarda tadbirkorlik muhitini shakllantirishda kichik biznesni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘rni va mexanizmlari.....	324
Tajibayev K.Q. Farg‘ona vodiysida kichik biznes sub’ektlari raqobatbardoshligini oshirishning metodologik asoslari.....	328
Abdulxakimov Z.T. Barqaror rivojlanish evolyusiyasi va tarkibiy qismlari masalalari.....	332
Pazilidinov M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlarning raqamlashtirish tajribasi.....	337
Жураева М.З., Ахмедов Р.М. Экосистема применения системного подхода в менеджменте транспортной инфраструктуры.....	341
Ахмедов Р.М. Основные требования к разработке системного подхода в менеджменте дорожного хозяйства Республики Узбекистан.....	348
Mamasiddiqova F.X. Qishloq xo‘jaligida mahallalar ixtisosligi: nazariy asoslar, regional tahlil va rivojlantirish istiqbollari.....	353
To‘rayev A.A. Mehnat bozorini texnologik transformatsiyalash sharoitida ishchi kuchi raqobatbardoshligini oshirish mexanizmlari.	358
Солиев И.И. Концептуальные основы институциональной автономии вузов в условиях модернизации системы образования Узбекистана.....	362
Xasanov S.Q. Sanoat korxonalarini rivojlantirishda modernizatsiya va klaster yondashuvining o‘rni.....	365
Murodov A. Aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirishning nazariy asoslari.....	369
Карабаев Р.З. Искусственный интеллект в цифровой экономике Узбекистана.....	374
Rasulova Sh.A. Bozor iqtisodiyotida monopoliyaning mohiyati, shakllari va uning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri.....	378
Salimov A.F., Rasulova Sh.A. Bozor muvozanati va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar.....	381
Sattarova G.X. O‘zbekiston logistika bozorida yuk tashish xavflarini sug‘urta orqali kamaytirishning iqtisodiy samaradorligi.....	385
Муродхўжаева Ф.М. Маҳаллий саноатни шакллантиришда кластер ёндашуви ва 2030 йилгача трансформациянинг прогноз параметрлари (Наманган вилояти мисолида).....	389
Yoqubjonov R.R. Kichik biznes mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion yondashuvlar.....	396
Nasritdinov B.X. Risklarni integral baholash kichik biznesda moslashuvchan boshqaruv tizimi asbobi sifatida	400
Abdurazzoqov H.A. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining hozirgi holati va tendentsiyalari.....	406
Turgunov M.M., Soliyev I.I. Milliy innovatsion tizim samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlari.....	411
Kuzimuratova D.M. O‘zbekiston Respublikasida tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish.....	414
Soyibjonov I.S. Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida rivojlantirish.....	419
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	423
Odinayev G‘.J. Nogironligi bo‘lgan aholi qatlamini strategik sohalarda band qilish loyihalari.....	427
Abduvahobov V.B. Jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashishning global standartlari va O‘zbekiston tajribasi: kompleks tahlil.....	430
Қўзиева Н.Н. Билвосита солиқларнинг шаклланиши ва ривожланиб бориши.....	435

samaradorlikni oshirish va iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish zarurati tobora kuchayib bormoqda.

So'nggi yillarda mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida raqobat muhitini shakllantirish va monopoliyalar ta'sirini kamaytirish bo'yicha muhim o'zgarishlar kuzatilmoqda. Davlat ulushi mavjud korxonalarni xususiylashtirish, yangi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash hamda monopoliyaga qarshi siyosatni kuchaytirish orqali iqtisodiyotda sog'lom raqobat muhiti asta-sekin rivojlanmoqda. Natijada ayrim sohalarda xususiy sektor ulushi ortib, xizmatlar sifati va iqtisodiy samaradorlik yaxshilanmoqda. Bu esa O'zbekiston iqtisodiyotining bozor tamoyillari asosida rivojlanishiga va xalqaro iqtisodiy tizimga integratsiyalashuviga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adam Smith – The Wealth of Nations, 1776.
2. Alfred Marshall – Principles of Economics, 1890.
3. Joseph Stiglitz – Economics of the Public Sector, 2000.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari, 2023.

UDK: 338.5

BOZOR MUVOZANATI VA UNGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

РЫНОЧНОЕ РАВНОВЕСИЕ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ

MARKET EQUILIBRIUM AND INFLUENCER FACTORS

Salimov Aziz Farxod o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti Shahrisabz oziq-ovqat muhandisligi fakulteti o'qituvchisi

Rasulova Shahnoza Abduvasi qizi

Qarshi davlat texnika universiteti Shahrisabz oziq-ovqat muhandisligi fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada asosiy e'tibor Bozor muvozanati va unga ta'sir etuvchi omillarga qaratilgan. Shularni hisobga olgan holda bozor iqtisodiyotining asosiy tushunchalari, muvozanat ham boshqa ta'sirlarni tahlilini ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, narxning o'zgarishi, iste'molchilarning daromadi, iste'molchi didi va afzalliklari, ishlab chiqarish xarajatlari, texnologiya darajasi kabi omillarning muvozanatga ta'siri yoritilgan bo'lib, mavzu yakunida bozor muvozanatini tiklash mexanizmlari va erkin bozor sharoitida narxlarning muvozanatga kelish jarayoni tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: Bozor muvozanati, talab, taklif, narx, iste'molchi, ishlab chiqaruvchi, daromad, texnologiya, davlat siyosati, soliq, subsidiyalar, narx nazorati, bozor mexanizmi, muvozanat narxi, tashqi ta'sirlar, ichki omillar, erkin bozor.

В данной статье основное внимание уделено рыночному равновесию и факторам, влияющим на него. С учётом этих факторов рассмотрены основные понятия рыночной экономики, а также проанализировано влияние различных факторов на равновесие. Кроме того, изучены изменения цен, поведение потребителей и производителей, их предпочтения, производственные затраты, уровень технологий и другие ключевые элементы. В заключительной части раскрыт процесс достижения рыночного равновесия и механизмы восстановления равновесия в условиях свободного рынка.

Ключевые слова: Рыночное равновесие, спрос, предложение, цена, потребитель, производитель, доход, технология, государственная политика, налог, субсидии, ценовой

контроль, рыночный механизм, равновесная цена, внешние воздействия, внутренние факторы, свободный рынок.

This article focuses on market equilibrium and the factors influencing it. Taking these factors into account, the main concepts of market economics are examined and the impact of various factors on equilibrium is analyzed. Additionally, the study explores price changes, consumer and producer behavior, their preferences, production costs, technological levels, and other key elements. The final part explains the process of reaching market equilibrium and the mechanisms of restoring equilibrium under free market conditions.

Keywords: Market equilibrium, demand, supply, price, consumer, producer, income, technology, government policy, tax, subsidies, price control, market mechanism, equilibrium price, external influences, internal factors, free market.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida talab va taklif o‘rtasidagi o‘zaro munosabat muhim ahamiyatga ega bo‘lib, aynan shu jarayonlar natijasida bozor muvozanati shakllanadi.

Bozor muvozanati- bu tovar va xizmatlar hajmi bilan iste’molchilar talabining muvofiqlashgan nuqtasi bo‘lib, narxlarning barqarorligi va iqtisodiy muvozanatni ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu muvozanat iqtisodiyotda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqaruvchilar faoliyatini samarali tashkil etish va aholining ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini belgilab beradi. Bozor muvozanatiga turli omillar ta’sir ko‘rsatgan. Jumladan, iste’molchilarning daromad darajasi, ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik yangiliklar, davlatning iqtisodiy siyosati, tashqi iqtisodiy aloqalar hamda inflyatsiya jarayonlari talab va taklif o‘zgarishiga olib keladi. Shuning uchun ham bozor muvozanatini chuqur o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi.

Hozirgi davrda bozor iqtisodiyoti jarayonlari tobora murakkablashib borayotgan bir paytda, talab va taklif o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni chuqur o‘rganish alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki talab va taklif iqtisodiy tizimning yuragi hisoblanib, ular asosida narxlarning shakllanishi, ishlab chiqarish jarayonlarining yo‘nalishi hamda iste’molchilarning ehtiyojlari belgilanadi. Talab va taklif muvozanati mavjud bo‘lmagan sharoitda esa bozorning barqaror faoliyat yuritishi qiyinlashadi, ishlab chiqaruvchilar foyda ololmaydi, iste’molchilar esa o‘z ehtiyojlarini to‘laqonli qondira olmaydi. Bozor faqatgina matematik yoki nazariy tushuncha emas, balki hayotiy zaruratdir.

Bugungi globallashuv sharoitida talab va taklifga nafaqat ichki omillar, balki tashqi iqtisodiy munosabatlar, texnologik taraqqiyot, davlatning iqtisodiy siyosati, aholining daromad darajasi, inflyatsiya jarayonlari ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli bozor muvozanatini o‘rganish nafaqat nazariy masala, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, mamlakat iqtisodiy siyosatini ishlab chiqishda, ishlab chiqaruvchilar strategiyasini belgilashda va iste’molchilar manfaatlarini himoya qilishda muhim o‘rin tutadi.

Ishlab chiqarishning o‘zi nima, u qachon va nima sababdan paydo bo‘lgan va nihoyat, nima uchun u iqtisodiyotning asosini tashkil qiladi, degan savolga javob topish uchun, avvalo, “ehtiyotlar” degan tushunchani ko‘rib chiqishga to‘g‘ri keladi.

Inson bu dunyoda yashar ekan, uning turli-tuman ehtiyojlari mavjud. Aynan ana shu ehtiyojlar uni o‘qishga, kasb o‘rganishga, o‘z malakasini oshirishga, mehnat qilishga va hattoki, shahar-shahar yurishga, turar joyini, ayrim hollarda o‘z kasbini ham o‘zgartirishga va boshqalarga majbur qiladi. Kishilarning ehtiyojlari boshqa biologik jonzorlardan farqli o‘laroq, faqat oziq-ovqatga bo‘lgan ehtiyojlar bilan chegaralanib qolmaydi. Ular nihoyatda xilma-xil, doimo o‘zgaruvchan va yuksaluvchan. Inson ehtiyojlarining cheki va poyoni yo‘q, desa bo‘ladi. Shuningdek, insonning yangi-yangi narsalarga, faoliyatlarga bo‘lgan ehtiyoji uning yashash manbai va uni yashashga, rivojlanishga bo‘lgan qiziqishini oshirishi allaqachon isbot qilingan.

Moddiy ehtiyojlarga kishilarning oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy, uy-ro‘zg‘or anjomlari, transport vositalari, dori-darmon va boshqa narsalarga bo‘lgan ehtiyojlari kiradi. Ma’naviy ehtiyojlar esa bilim olish, malaka oshirish, san’at asarlaridan bahramand bo‘lish, turistik sayohatlarga chiqish, ziyoratgoh joylarni borib ko‘rish, dam olish, uzoq umr ko‘rish uchun salomatlikka e’tibor qaratish va

hokazolardan iboratdir. Moddiy ehtiyojlarni ham, ma'naviy ehtiyojlarni ham qondirish uchun kishilar mehnat qiladilar va ana shu mehnat natijasida topilgan daromadlar hisobiga o'zlari uchun zarur bo'lgan tovarlar va xizmatlarni sotib oladilar. [4]

Demak, odamlarda har xil ehtiyoj mavjud, bu ehtiyojlarni esa faqat ehtiyoj yoki mehnat ehtiyoji deb ataymiz. Ilmiy nuqtai nazardan kelib chiqiladigan bo'lsa, kishilarning ehtiyojlari orasida ularning moddiy ehtiyojlari muhimroq ahamiyat kasb etadi. Zero, aynan ana shu ehtiyojlar tufayli ular mehnat jarayonlariga ulanadilar, jamiyat ishlab chiqarishining birlamchi bo'g'inlari (korxona, firma va h.k.) paydo bo'ladi, savdo va tijorat rivojlanadi. Kishilarning mehnat qilishga bo'lgan ehtiyojlari tufayli yangi ish o'rinlari tashkil topadi, yangi yerlar o'zlashtiriladi, mehnat faoliyatining yangi turlari paydo bo'ladi. O'z rizq-u nasibasini mehnatdan topishni bilgan holda amalga oshirilayotgan faoliyat insonlarning nafaqat moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi, balki ana shu faoliyat tufayli ular jamiyatda o'z obro'-e'tiborini topadilar, shon-shuhrat orttiradilar. Biz, ehtiyojlar jamiyat taraqqiyotining asosini tashkil etadi, degan fikrni yuqorida bildirgan edik.

"Ijtimoiy yo'nalishdagi bozor iqtisodiyoti" tushunchasi ilk bor Germaniyada paydo bo'lgan va u yerda uning asosiy tamoyillari ishlab chiqilgan. Bundan mazkur tushuncha shu mamlakatgagina xos degan ma'no kelib chiqmaydi, albatta. Ijtimoiy yo'naltirgan bozor iqtisodiyoti bozor munosabatlariga asoslangan barcha mamlakatlarda kuzatiluvchi hodisa bo'lib, unga jamiyat taraqqiyotining tabiiy mahsuli deb qarash mumkin. Ijtimoiy yo'naltirgan bozor iqtisodiyoti ham iqtisodiy, ham ijtimoiy maqsadlarga yo'naltirilgan bo'lib, birinchidan, mamlakat iqtisodiyotining tashkiliy tuzilishini tartibga solib turadi. Buning uchun davlat iqtisodiyotning faoliyat yuritish tamoyillarini, raqobat qoidalari va tavakkalchilik darajasini tartibga soluvchi iqtisodiy huquqiy asoslarni belgilovchi mezonlar qabul qiladi. Shu maqsadda mehnat va unga haq to'lash, mulkchilik va turar joy masalalari, ekologiya va hokazolarga oid tartib-qoidalarni ishlab chiqadi va ularning bajarilishini nazorat qiladi. Ijtimoiy yo'naltirgan bozor iqtisodiyotining milliy xususiyatlardan kelib chiquvchi turli modellari mavjud bo'lib, ularning asosiylari nemis, shved, golland va yapon modellaridir.

Keyingi yillarda jahon amaliyotiga shiddat bilan kirib kelgan yana bir model bor, u "o'zbek modeli" deb yuritiladi. Bozor iqtisodiyotiga xos bo'lgan belgilaridan biri bu iqtisodiy raqobatning mavjudligidir. Bozor munosabatlarining ishtirokchilari — tovar ishlab chiqaruvchilar¹ va iste'molchilar o'zlarining iqtisodiy manfaatlariga egadirlar. Bu manfaatlarni yaxshiroq va oqilona qondirish yo'lidagi ularning barcha xatti-harakatlari va intilishlari raqobat kurashi tarzida namoyon bo'ladi. Ishlab chiqaruvchilar bozor ehtiyojidan kelib chiqib, o'z tovarlarini yuqoriroq narxda sotib, ko'proq foyda olish uchun kurashadilar, iste'molchilar esa kamroq xarajat qilgan holda o'z manfaatlarini ko'proq qondirishga harakat qiladilar. [5]

Bozor iqtisodiyotini raqobatsiz tasavvur etishning o'zi ham bo'lmaydi. Chunki har bir tadbirkor o'z mablag'ini ko'proq va tezroq foyda olishi mumkin bo'lgan sohalarga kiritishga, ishlab chiqargan tovarini bozorda ko'proq va yuqoriroq bahoda sotishga harakat qiladi. Natijada ham xomashyo bozorida, ham tayyor mahsulotlar bozorida tovar ishlab chiqaruvchilar o'rtasida raqobat kurashi paydo bo'ladi.¹Bundan keyin "tovar ishlab chiqaruvchilar" degan iborani uchratganingizda shuni nazarda tutingki, unga xizmat ko'rsatuvchilar ham kiradi (qulaylik uchun shunday qilindi). Raqobat kurashining ikki xil turi — tarmoqlararo va tarmoq ichra raqobat mavjud bo'lib, ularning birinchisi bir xil tovarlar ishlab chiqarish bilan band bo'lgan tadbirkorlar raqobatidir.

Tadqiqotni metodikasini ochib berish uchun quyidagi usullardan foydalanamiz: Bu tadqiqotda ilmiy-analitik, taqqoslash hamda statistik tahlil metodlarini qo'llaymiz.

ilmiy-analitik-

taqqoslash-

statistik-

Mavzuni o'rganar ekanman, men bir nechta o'zbek iqtisodchilar fikriga murojaat qildim. Xususan Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori A. Vakhobov va O'zbekiston iqtisodiyoti bo'yicha tadqiqotchi olim X. Abdurahmonovning ilmiy ishlari bozor muvozanati mavzusini chuqur yoritgan. Ularning fikricha "narx-iqtisodning bosh boshqaruvchisidir", deb ta'kidlaydi. [1]

Shu bilan bir qatorda xorijiy tadqiqotchilar ham bozor muvozanati va unga ta'sir qiluvchi omillar haqida izlanishlar qilib tahlil qilgan. A. Smit, D. Rikardo singari klassik iqtisodchilar bozor muvozanatini "ko'rinmas qo'l" nazariyasi orqali izohlagan. Ularning ta'kidlashicha, erkin bozor sharoitida talab va taklif mexanizmi narxni muvozanat darajasiga olib keladi. Bu yondashuv bozorning o'zini-o'zi tartibga solish qobiliyatini asoslab bergan.

L. Valras va A. Marshall kabi neoklassik olimlar bozor muvozanatini matematik modellar orqali izohlashga harakat qilishgan. Valras umumiy muvozanat nazariyasini ishlab chiqib, barcha bozor segmentlari o'zaro bog'liq ekanini ko'rsatgan. Marshall esa qisman muvozanatni, ya'ni alohida tovar bozorlari doirasida talab-taklif asosida narx shakllanishini tahlil qilgan.

Olib borgan tahlillarim davomida bozor muvozanati turli omillar ta'sirida doimiy ravishda o'zgarib turadigan jarayon ekanligi aniqlandi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, talab va taklifning har qanday o'zgarishi bozor narxining shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi, narxning o'zgarishi esa muvozanat holatining qayta belgilanishiga olib keladi. Aholi daromadlari, iste'molchilarning xulqi va afzalliklari, ishlab chiqarish xarajatlari hamda texnologiyalardagi yangilanishlar bozorning ikki tomonida ham sezilarli siljishlarni yuzaga keltirishi kuzatildi. Shuningdek, bozor mexanizmining erkin sharoitda o'z-o'zini tartibga solish xususiyati namoyon bo'lishi ham kuzatildi. Talab va taklif o'zgarib turgan bo'lsa ham, bozor ma'lum vaqt o'tishi bilan yangi barqaror narx va ishlab chiqarish hajmiga ega bo'lgan muvozanat holatini shakllantira oladi. Bu esa bozor mexanizmining dinamikligi va ichki moslashuvchanligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, bozor muvozanati — bu iqtisodiyotning eng muhim holatlaridan biri bo'lib, unda talab va taklif o'zaro tenglashadi hamda narxlar nisbatan barqarorlashadi. Muvozanatli bozor sharoitida resurslar eng samarali tarzda taqsimlanadi, ishlab chiqaruvchi va iste'molchilar manfaatlari uyg'unlashadi. Ammo bu muvozanat doimiy holat emas — u doimo o'zgaruvchan, tashqi va ichki omillar ta'siri ostida bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rasulov M. Bozor iqtisodiyoti asoslari. T., „O'zbekiston“, 1999.
2. Ergashtev T., Isinatov R. Iqtisodiy savodxonlik asoslari. T., „Sharq“, 2001.
3. O'lmasov A. Iqtisodiyot asoslari. T., „Mehnat“, 1997.
4. O'lmasov A., Sharifxo'jayev M. Iqtisodiyot nazariyasi. T., „Mehnat“, 1995.
5. Karimov I. A. O'zbekiston—bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. T., „O'zbekiston“, 1993.